

**Άρθρο 22 του Ν. 4903/2022: η προβληματική εφαρμογή
στους εκκρεμείς διαγωνισμούς των τροποποιημένων άρθρων
102 και 103 του Ν. 4412/2016**

Κωνσταντίνος Θ. Γιαννακόπουλος

Καθηγητής Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

Εισαγωγή

I. Οι απαιτήσεις του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

II. Οι αποκλίσεις της εθνικής νομοθεσίας

III. Η αμφιλεγόμενη εθνική νομολογία

Συμπεράσματα

Εισαγωγή

Το διαχρονικό δίκαιο της ανάθεσης των δημοσίων συμβάσεων πηγάζει πρωτίστως από το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κατά τούτο, αυτό το διαχρονικό δίκαιο συνδέεται προεχόντως με το άνοιγμα στον ανταγωνισμό, με τη σταθερότητα των όρων διεξαγωγής των διαγωνιστικών διαδικασιών και με τον σεβασμό των αρχών της διαφάνειας και της ίσης μεταχείρισης των υφιστάμενων και δυνητικών προσφερόντων. Κατισχύει δε ως ειδικότερο του ευρωπαϊκού ή εθνικού διαχρονικού δικαίου που διέπει την αναδρομικότητα και την άμεση εφαρμογή γενικώς των κανόνων δικαίου.

Υπό το πρίσμα, λοιπόν, αυτού του ειδικού διαχρονικού δικαίου της ανάθεσης των δημοσίων συμβάσεων είναι που αρμόζει να εξεταστούν οι διατάξεις του άρθρου 22 του Ν. 4903/2022, με τις οποίες ο νομοθέτης προώθησε την άμεση κάμψη της αρχής της τυπικότητας, προβλέποντας

την εφαρμογή στους εκκρεμείς διαγωνισμούς των άρθρων 42 και 43 του Ν. 4782/2021. Όπως ήδη έχει εκτεθεί από τους προηγούμενους ομιλητές, με τα άρθρα αυτά επήλθαν τροποποιήσεις στα άρθρα 102 και 103 του Ν. 4412/2016 σχετικά με τη δυνατότητα διευκρίνισης ή συμπλήρωσης των προσφορών και την αναζήτηση των δικαιολογητικών κατακύρωσης από τον προσωρινό ανάδοχο. Η ανάλυση επιμέρους στοιχείων αυτών των τροποποιήσεων αποτελεί πρόκριμα της διερεύνησης της συμβατότητας με το ενωσιακό δίκαιο των παραπάνω διατάξεων του Ν. 4903/2022.

Σκοπός της σημερινής εισήγησής μου είναι να δείξει ότι η επίμαχη κάμψη της αρχής της τυπικότητας προάγεται χωρίς τις κατάλληλες δικαιοκρατικές εγγυήσεις. Και τούτο, πρωτίστως διότι ο εθνικός δικαστής, με πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα την πρόσφατη (παραπεμπτική στην Ολομέλεια) απόφαση 1894/2022 του Στ' Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ), αντί να διασφαλίσει την πλήρη και έγκαιρη τήρηση του ενωσιακού δικαίου, ερμηνεύει και εφαρμόζει το τελευταίο σύμφωνα με τις επιλογές του εθνικού νομοθέτη, ιδίως σε ό,τι αφορά την αναζήτηση των δικαιολογητικών κατακύρωσης από τον προσωρινό ανάδοχο. Πρόκειται για μια γενικότερη παθογένεια της εθνικής νομολογίας των τελευταίων ετών που υπερβαίνει τον τομέα των δημοσίων συμβάσεων και συνδέεται με τη γενικότερη κρίση του κράτους δικαίου σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Θα προσπαθήσω να υποστηρίξω τις παραπάνω θέσεις, εξετάζοντας διαδοχικά τις απαιτήσεις του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (I), τις αποκλίσεις της εθνικής νομοθεσίας (II) και την αμφιλεγόμενη εθνική νομολογία (III).

I. Οι απαιτήσεις του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Καταρχάς, το ΔΕΕ έχει κρίνει, μεταξύ άλλων, ότι, « ...κατά το άρθρο 56, παράγραφος 3, της οδηγίας 2014/24, [...] η αίτηση διευκρινίσεως που υποβάλλεται σε οικονομικό φορέα δυνάμει της διατάξεως αυτής δεν μπορεί [...] να θεραπεύσει την παράλειψη προσκομίσεως εγγράφων ή παροχής πληροφοριών των οποίων η κοινοποίηση ήταν απαραίτητη βάσει των

εγγράφων της σύμβασης, δεδομένου ότι η αναθέτουσα αρχή οφείλει να τηρεί αυστηρά τα κριτήρια που η ίδια έχει καθορίσει. ...»¹.

Εξάλλου, στο ίδιο πνεύμα, το άρθρο 59, παρ. 4, εδάφιο β', της Οδηγίας 2014/24, *in fine*, προβλέπει τη δυνατότητα συμπλήρωσης και διευκρίνισης ήδη υποβληθέντων δικαιολογητικών κατακύρωσης και όχι την παροχή δεύτερης ευκαιρίας υποβολής δικαιολογητικών.

Περαιτέρω, σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ, δεν επιτρέπεται η τροποποίηση, κατά τη διάρκεια της διαδικασίας ανάθεσης, ουσιωδών όρων του διαγωνισμού². Σε αντίθεση δε με ό,τι ισχύει στο γενικό διαχρονικό δίκαιο³, στην παραπάνω νομολογία ο χαρακτηρισμός των όρων του διαγωνισμού ως ουσιωδών ή μη εξαρτάται όχι από τον χαρακτήρα τους ως ουσιαστικών ή διαδικαστικών, αλλά από την προστασία των δυνητικών προσφερόντων, δηλαδή από το εάν στους παραπάνω όρους μπορούσε να στηριχθεί η απόφαση των τελευταίων να μην λάβουν μέρος στον διαγωνισμό⁴.

Τέλος, απέναντι στον εθνικό νομοθέτη, η λειτουργική ανεξαρτησία της ΕΑΔΗΣΥ, που είναι η αρμόδια εθνική αρχή για την εκδίκαση των προσφυγών, κατοχυρώνεται κυρίως από την παράγραφο 8 του άρθρου 2 της Οδηγίας 89/665, η οποία ορίζει ότι *«τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε να καθίσταται δυνατή η αποτελεσματική εκτέλεση των αποφάσεων που λαμβάνουν τα αρμόδια για τις διαδικασίες προσφυγής όργανα»*. Η διάταξη αυτή δεν επιτρέπει την ανατροπή των αποφάσεων της ΕΑΔΗΣΥ μέσω της εθνικής νομοθεσίας.

II. Οι αποκλίσεις της εθνικής νομοθεσίας

Υποβαθμίζοντας την αρχή της τυπικότητας μέσω του υπερτονισμού των τυπολατρικών εκδοχών εφαρμογής της, ο Έλληνας νομοθέτης απέκλινε αισθητώς από τις προαναφερθείσες απαιτήσεις του ενωσιακού δικαίου.

Πρώτον, θέτοντας ως όριο τη μη ουσιώδη τροποποίηση της επίμαχης προσφοράς, με το άρθρο 42 του Ν. 4782/2021, που τροποποίησε το άρθρο

¹ Βλ., ΔΕΕ, 07.09.2021, C-927/19, Klaipėdos regiono atliekų tvarkymo centras, σκέψεις 92-93 και την εκεί παρατεθείσα νομολογία.

² Βλ., ΔΕΕ, 5.4.2017, C-298/15, UAB Borta, σκέψεις 70 επ..

³ Βλ., αντί άλλων, ΔΕΕ, 26.3.2015, C-596/13 P, Επιτροπή κ. Moravia Gas Storage a.s., σκέψη 33.

⁴ Βλ. ΔΕΕ, 5.4.2017, C-298/15, UAB Borta, σκέψη 74. Πρβλ. ΔΕΕ, 5.10.2000, C-16/98, Επιτροπή κατά Γαλλίας, και ΔΕΕ, 12.11.2009, σκέψη 109, C-199/07, Επιτροπή κατά Ελλάδος, σκέψη 39.

102 του Ν. 4412/2016, ο εθνικός νομοθέτης θεώρησε ότι αποδίδει ορθότερα το πνεύμα του άρθρου 56, παρ. 3, της Οδηγίας 2014/24 η πρόβλεψη ως θεμιτής ακόμη και της δυνατότητας συμπλήρωσης μη υποβληθέντος εγγράφου που, πάντως, αναφέρεται σε αντικειμενικώς εξακριβώσιμα γεγονότα. Η παραπάνω πρόβλεψη δεν συμβαδίζει με την προαναφερθείσα νομολογία του ΔΕΕ.

Δεύτερον, με το άρθρο 43 του Ν. 4782/2021, που τροποποίησε το άρθρο 103 του Ν. 4412/2016, επανήλθε η -αρχικώς προβλεφθείσα, αλλά στη συνέχεια, καταργηθείσα- υποχρέωση της αναθέτουσας αρχής να χορηγήσει, εκτός των άλλων, μια δεύτερη ευκαιρία στον προσωρινό ανάδοχο να προσκομίσει δικαιολογητικά κατακύρωσης που δεν είχε υποβάλει εντός της αρχικώς ταχθείσας προθεσμίας. Με τον τρόπο αυτόν, ο εθνικός νομοθέτης έδειξε ότι προκρίνει την ολοκλήρωση της διαγωνιστικής διαδικασίας, επιθυμώντας να εξαντλήσει κάθε περιθώριο, ώστε να διασωθεί η προσφορά του προσωρινού αναδόχου, εφόσον αυτή δεν εμφανίζει ουσιαστικές πλημμέλειες. Πέραν από το γράμμα της παραγράφου 4, εδάφιο β', του άρθρου 59 της Οδηγίας 2014/24, *in fine*, η παραπάνω πρόβλεψη δεν φαίνεται να σέβεται ούτε γενικότερα τις αρχές της ίσης μεταχείρισης και της διαφάνειας. Και τούτο, προεχόντως, διότι, όπως προκύπτει από την παράγραφο 4, εδάφιο α (α'), του άρθρου 221Α του Ν. 4412/2016, η 20ήμερη προθεσμία που τίθεται με την παράγραφο 1 του ίδιου άρθρου είναι ενδεικτική, με αποτέλεσμα να παρέχεται στην αναθέτουσα αρχή μια χρονικώς απεριόριστη δυνατότητα να καλέσει τον προσωρινό ανάδοχο να συμπληρώσει ακόμη και ελλείποντα δικαιολογητικά. Τούτο ευνοεί ενδεχόμενες αθέμιτες συνεννοήσεις μεταξύ της αναθέτουσας αρχής και του προσωρινού αναδόχου. Συναφώς, η αναθέτουσα αρχή θα μπορούσε να καθυστερήσει να καλέσει τον προσωρινό ανάδοχο να προσκομίσει τα δικαιολογητικά κατακύρωσης, ώστε ο τελευταίος να εξασφαλίσει τελικώς την έκδοση ενός τέτοιου δικαιολογητικού, ή, υπό ορισμένες προϋποθέσεις -ιδίως εάν δεν εφαρμόζεται το άρθρο 100 του Ν. 4412/2016, το οποίο, όπως ισχύει πλέον, θέλει να εκδίδεται μία ενιαία πράξη για το σύνολο της διαγωνιστικής διαδικασίας- η αναθέτουσα αρχή θα μπορούσε να καθυστερήσει την κλήση του προσωρινού αναδόχου, προκειμένου άλλος διαγωνιζόμενος να αποκλειστεί οριστικώς και να μην δύναται να προσβάλει τη διαδικασία προσκόμισης των δικαιολογητικών κατακύρωσης.

Τρίτον, στη νομολογία είχε γίνει δεκτό ότι η έλλειψη ρητής σχετικής διάταξης απέκλειε την άμεση εφαρμογή των ουσιαστών τροποποιήσεων που επήλθαν, κατά τα προαναφερθέντα, με τα άρθρα 42 και 43 του Ν.

4782/2021 στις εκκρεμείς κατά το χρόνο έναρξης ισχύος τους διαγωνιστικές διαδικασίες⁵. Με το άρθρο 22 του Ν. 4903/2022, ο εθνικός νομοθέτης κάλυψε αυτό το κενό διαχρονικού δικαίου, προβλέποντας ρητώς την παραπάνω άμεση εφαρμογή, εκτός από τις περιπτώσεις στις οποίες έχει χωρήσει οριστικός αποκλεισμός του οικονομικού φορέα ή έχει εκδοθεί αντίθετη απόφαση αρμοδίου δικαστηρίου. Ο εθνικός νομοθέτης εκτίμησε ότι *«πρόκειται για διατάξεις διαδικαστικού χαρακτήρα που η άμεση εφαρμογή τους σε εν εξελίξει διαγωνισμούς [...] δεν προσβάλλει πάντως τις γενικές αρχές της ίσης μεταχείρισης των υποψηφίων και της διαφάνειας, [...] συμβάλλει [δε] στην επιτυχή επιβολή των πλέον σύγχρονων νομοθετικών αξιολογήσεων κατά τον ταχύτερο και εκτενέστερο δυνατό τρόπο, καθώς και στη βέλτιστη δυνατή επίτευξη των σκοπών που επιδιώκουν οι Συνθήκες»*⁶. Με το σκεπτικό αυτό, παραγνωρίστηκε ότι η άμεση εφαρμογή των νέων ρυθμίσεων σε εκκρεμείς διαγωνισμούς μπορεί να φέρει σε δυσμενή θέση δυνητικούς προσφέροντες που θα είχαν συμμετάσχει στον διαγωνισμό αν γνώριζαν από την αρχή ότι θα είχαν μια δεύτερη ευκαιρία (ιδιαίτερος χρήσιμη ως προς την ασφαλιστική ή φορολογική ενημερότητα) να υποβάλουν και, συνακόλουθα, να εξασφαλίσουν τα απαιτούμενα δικαιολογητικά σε μεταγενέστερο από τον κανονικώς προβλεπόμενο χρόνο. Την ίδια στιγμή, επιτράπηκε η ανατροπή τυχόν εκδοθείσας αντίθετης απόφασης της ΕΑΔΗΣΥ, γεγονός που δεν συμβαδίζει με τη διασφάλιση της ανεξαρτησίας της τελευταίας.

III. Η αμφιλεγόμενη εθνική νομολογία

Η εξέλιξη της εθνικής νομολογίας κατέστησε άνευ πρακτικού ενδιαφέροντος το ζήτημα της άμεσης εφαρμογής στους εκκρεμείς διαγωνισμούς του άρθρου 102 του Ν. 4412/2016, όπως αυτό τροποποιήθηκε με το άρθρο 42 του Ν. 4782/2021, διότι, τελικώς, η νομολογία αναίρεσε τον ουσιώδη χαρακτήρα των σχετικών τροποποιήσεων, ερμηνεύοντας τες σύμφωνα με την πάγια ευρωπαϊκή και εθνική νομολογία που είχε διαμορφωθεί βάσει του προγενέστερου καθεστώτος. Συναφώς, κρίθηκε, μεταξύ άλλων, ότι, ως προς όλες τις απαιτήσεις της διακήρυξης -συμπεριλαμβανομένης της δήλωσης του ΕΕΕΣ- δεν είναι δυνατόν να θεραπευτεί *«η παράλειψη προσκόμισης*

⁵ Βλ. ΣτΕ ΕΑ 306/2021, σκέψη 10· contra ΔΕφΑθ 376/2021, σκέψη 9, και ΔΕφΠει 48/2022, σκέψη 7.

⁶ Βλ. την με αρ. 209354/30.7.2021 απόφαση του Υπουργού Υποδομών και Μεταφορών, που μνημονεύεται στη σκέψη 22 της απόφασης ΣτΕ 1894/2022.

εγγράφων ή παροχής πληροφοριών, των οποίων η υποβολή επιβάλλεται από τη Διακήρυξη»⁷.

Προς το παρόν και εν αναμονή της απόφασης της Ολομέλειας του ΣτΕ, δεν συμβαίνει το ίδιο με την αντίστοιχη άμεση εφαρμογή του άρθρου 103 του Ν. 4412/2016, όπως αυτό τροποποιήθηκε με το άρθρο 43 του Ν. 4782/2021. Η «δεύτερη ευκαιρία» υποβολής δικαιολογητικών κατακύρωσης δεν αμφισβητείται ως προς συμβατότητά της με το ενωσιακό δίκαιο⁸, όπως δεν είχε αμφισβητηθεί ούτε στην αρχική πρόβλεψή της⁹. Η στάση αυτή της νομολογίας δεν είναι επαρκώς αιτιολογημένη. Αντιμετωπίζοντας ευθέως το ζήτημα, στη σκέψη 17 της απόφασής του με αρ. 1894/2022, το Στ' Τμήμα του ΣτΕ α) αλλοίωσε την ερμηνεία του άρθρου 59, παρ. 4, εδάφιο β', της Οδηγίας 2014/24, *in fine*, θεωρώντας εσφαλμένα ότι ενσωματώθηκε στο εθνικό δίκαιο μόνο από το άρθρο 79, παρ. 5, του Ν. 4412/2016 και όχι και από το άρθρο 103 του ίδιου νόμου, β) επικαλέστηκε αλυσιτελώς τη νομολογία του ΔΕΕ σχετικά με την αναγνώριση σχετικής διακριτικής ευχέρειας στον εθνικό νομοθέτη, διότι και η νομολογία αυτή απαγορεύει να θεραπευθεί η παράλειψη προσκόμισης δικαιολογητικών που ζητούνται επί ποινή αποκλεισμού¹⁰, και γ) αρνήθηκε αδικαιολόγητα ότι συντρέχει ανάγκη προδικαστικής παραπομπής στο ΔΕΕ, εφαρμόζοντας τη θεωρία της σαφούς πράξης (*acte clair*), μολονότι δεν υπάρχει *ad hoc* νομολογία του Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου προς την ίδια κατεύθυνση.

Στο ίδιο πνεύμα, το Στ' Τμήμα του ΣτΕ αποδέχτηκε, στη συνέχεια, ότι συμβαδίζει με τις αρχές της ίσης μεταχείρισης και της διαφάνειας η άμεση εφαρμογή στους εκκρεμείς διαγωνισμούς του άρθρου 43 του Ν. 4782/2021, χωρίς να διαπιστώσει την ανάγκη υποβολής προδικαστικού ερωτήματος στο ΔΕΕ, παρά την εκ νέου απουσία *ad hoc* νομολογίας του τελευταίου. Προς τούτο, οι ανώτατοι δικαστές α) επικαλέστηκαν κανόνες και αρχές του γενικού διαχρονικού δικαίου που δεν είναι κατάλληλοι για τη ρύθμιση του ειδικού καθεστώτος τροποποίησης των όρων διακήρυξης εκκρεμούς διαγωνιστικής διαδικασίας¹¹, β) αναφέρθηκαν στην αμφιλεγόμενη νομολογία του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου¹², η

⁷ Βλ. ΣτΕ 147/2022, σκέψη 34, 725/2022, σκέψη 35, 1552-3/2022, σκέψη 15, 1612/2022, σκέψη 12, 1894/2022, σκέψη 14· βλ. και ΔΕφΘεσ 398/2022, σκέψη 11, ΔεφΠατρ 79/2022, σκέψη 12· ως προς τις αντίθετες αρχικές τάσεις της νομολογίας, βλ., αντί άλλων, ΔΕφΑθ 2076/2021, σκέψη 8.

⁸ Βλ. ΣτΕ 1020/2022, σκέψη 12, 1800/2022, σκέψη 17, 1894/2022, σκέψη 17.

⁹ Βλ. ΣτΕ 1904/2020, σκέψη 12, 1/2020, ΣτΕ ΕΑ. 241/2019, σκέψεις 11 και 12, 37/2019, σκέψη 9.

¹⁰ Βλ. ΔΕΕ, 28.2.2018, C-523/16 και C-536/16, MA.T.I. SUD SpA, σκέψεις 51 και 52.

¹¹ Βλ. τις σκέψεις 20, 21 και 24 της απόφασης ΣτΕ 1894/2022.

¹² Βλ. ΣτΕ 2141/2019, σκέψη 16, 2029/2015, σκέψη 5 και ΣτΕ ΕΑ 237/2021, σκέψη 12, 240-1/2019, σκέψη 12, 291, σκέψη 14, 133/2019, σκέψη 11, 129/2018, σκέψη 14.

οποία νομιμοποιεί την άμεση εφαρμογή νέων διατάξεων σε εκκρεμείς διαγωνιστικές διαδικασίες με μόνο κριτήριο ότι οι εν λόγω διατάξεις είναι ευνοϊκές για όλους όσοι έχουν ήδη συμμετάσχει στον διαγωνισμό¹³, γ) υποβάθμισαν τις κρίσιμες τροποποιήσεις, εκλαμβάνοντάς τες -όπως και ο εθνικός νομοθέτης- ως απλές διαδικαστικές διατάξεις που δεν είναι τόσο ουσιώδεις ώστε να μπορούσαν να προσελκύσουν δυνητικούς προσφέροντες και δ) δεν ασχολήθηκαν ενδελεχώς με την εγγύηση της ανεξαρτησίας της ΕΑΔΗΣΥ εκ μέρους του ενωσιακού δικαίου¹⁴.

Συμπεράσματα

Η πρόβλεψη άμεσης εφαρμογής στις εκκρεμείς διαγωνιστικές διαδικασίες των τροποποιημένων άρθρων 102 και 103 του Ν. 4412/2016 εντάσσεται σε ένα πλαίσιο κρίσης του κράτους δικαίου στη Χώρα μας και στην Ευρώπη, το οποίο δεν συνδέεται τόσο με τις αποκλίσεις της εθνικής νομοθεσίας από τις απαιτήσεις του ενωσιακού δικαίου, όσο με τον πλημμελή δικαστικό έλεγχο αυτών των αποκλίσεων. Όπως συμβαίνει, τα τελευταία χρόνια, και σε άλλους τομείς, ο εθνικός δικαστής διακατέχεται από μια θεσμική εσωστρέφεια, αποφεύγοντας να υποβάλλει -ή υποβάλλοντας καθυστερημένα- προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΕ και προωθώντας μια παράδοξη σύμφωνη με το εθνικό δίκαιο ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου. Η τυχόν καθυστέρηση απάντησης στα προδικαστικά ερωτήματα εκ μέρους του ΔΕΕ δεν αποτελεί πειστική δικαιολογία, τη στιγμή που η συστηματική έκδοση αντιφατικών αποφάσεων μεταξύ των Διοικητικών Εφετείων και πλειάδας παραπεμπτικών προς την Ολομέλεια αποφάσεων των Τμημάτων του ΣτΕ προκαλεί μια εξίσου μεγάλη καθυστέρηση στην διαλεύκανση των ερμηνευτικών ζητημάτων. Παράλληλα, η καταχρηστική επίκληση της θεωρίας της σαφούς πράξης (*acte clair*), χωρίς την ύπαρξη *ad hoc* νομολογίας του ΔΕΕ, ως προβαλλόμενη αιτιολογία άρνησης υποβολής προδικαστικού ερωτήματος προς το τελευταίο, αντιφάσκει προφανώς με την παράλληλη απαίτηση, στην πράξη, να υπάρχει *ad hoc* νομολογία της Ολομέλειας του ΣτΕ προκειμένου να θεωρηθεί ότι συντρέχει πρόδηλη παρανομία στο πλαίσιο της προσωρινής δικαστικής προστασίας. Όλα τα παραπάνω κλονίζουν την

¹³ Βλ. τη σκέψη 18 της απόφασης ΣτΕ 1894/2022· στην ίδια κατεύθυνση, βλ. επίσης τις αποφάσεις ΔΕφΠει 48/2022, σκέψη 7, και ΔΕφΕθ 376/2021, σκέψη 9, οι οποίες δημοσιεύθηκαν πριν την ψήφιση του Ν. 4093/2022.

¹⁴ Βλ. τη σκέψη 25 της απόφασης ΣτΕ 1894/2022.

αξιοπιστία του εθνικού δικαστή και, ιδίως, του ΣτΕ, το οποίο, εκδηλώνοντας μια χρόνια δυσανεξία στον άμεσο και ειλικρινή διάλογο με το ΔΕΕ, έχει μετατραπεί από το εθνικό Δικαστήριο με τον κατεξοχήν ευρωπαϊκό προσανατολισμό της δεκαετίας του 2000 σε έναν μηχανισμό ανάσχεσης της ομοιόμορφης εφαρμογής του ευρωπαϊκού δικαίου.